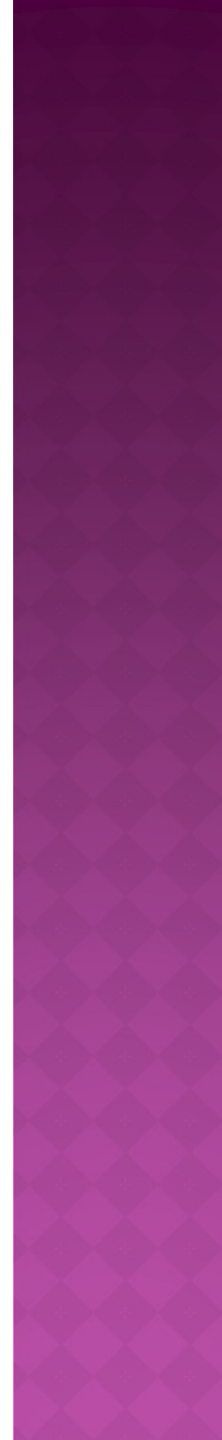

KIRJOITETUN SUOMEN KEHITYSKAUDET

VARHAISUOMI (0 - 1540)

- Ajanlaskun alussa ja 1000-luvun ensimmäisinä vuosisatoina suomenkielistä kirjallisuutta ei ilmestynyt.
- Suomen kieli eli ainoastaan murteina.
- 1540-luvun alussa ilmestyivät ensimmäiset painetut suomenkieliset kirjat.
- 1300-alkaen suomea alkoi esiintyä ruotsinkielisissä asiakirjoissa.

- Vanhimmat kirjoitettuna säilyneet suomenkieliset lauseet saksalaisessa kirjoituksessa 1470-luvulla
- *Mijnna thachtou gernaast spuho somen gelen Emijna daijda*
(= *Minä tahdon kernaasti puhua suomen kielen, en minä taida*).

VANHAN KIRJASUOMEN KAUSI (N. 1540 - 1820)

- ◉ 1500-luvun lopulla Suomessa noin 300 000 asukasta
- ◉ valtaosa puhui suomen murteita (pieni osa suomenruotsalaisia murteita)
- ◉ Kulttuurikieliä olivat aateliston käyttämä ruotsi, papiston käyttämä latina ja porvariston käyttämä saksa.
- ◉ ruotsi hallinnon kieli

- ◉ Kirjasuomen syntyyn vaikutti Saksasta alkunsa saanut reformaatio
 - > kansan saatava lukea Jumalan sanaa omalla äidinkielellään
 - 1500-luvulla kirjapainotekniikan kehitys
 - ➔ kirjoja alettiin painaa enemmän myös Ruotsissa
 - Painettu kirjallisuus on lähes täysin uskonnollista
 - Käännettiin Raamatun osia (koko Raamattu 1642)
 - Julkaistiin katekismuksia, rukouskirjoja, saarnoja ja virsikirjoja.

- Vanhan kirjasuomen pohjana Turun seudun murre
- Turku oli hallinnon ja sivistyselämän keskus.
- Vähitellen kirjakielen murrepohjaa laajennettiin
 - hämäläismurteiden piirteitä
 - pohjoismurteiden piirteitä

- Vuosisadassa (1640 - 1740) sivistyneistö ruotsalaistui täysin
- Suomi jäi kansan kieleksi.
 - maa köyhtyi
 - sotia
 - Tulipaloissa hävisi vanhoja suomenkielisiä kirjoja.
 - suomen kirjakielen edistyminen oli hyvin hidasta vanhan kirjasuomen loppuaikana.

VARHAISNYKYSUOMI 1820 - 1870

- merkittävä kausi suomen kielen historiassa
- Suomi kehittyi sivistys- ja kulttuurikieleksi.
- oikeinkirjoituksen ja äänne- ja muotorakenteen vakiintuminen
- suomen kielen virallisen aseman paraneminen
- suomea alettiin käyttää kulttuurielämässä

VANHAN KIRJASUOMEN
ORTOGRAFIA

A B C D E F G H I J K L M
N O P Q R S T U V W X
Y Z Å Æ Æ abcdefghijklmn
opqrstuvwxy å æ æ ffi fl chf
fffl stff k 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

- Vanha kirjasuomi ei noudattanut nykyisiä oikeinkirjoitusperiaatteita.
- Melkein kaikilla foneemeilla oli useita merkintätapoja.
- Malleina ruotsi, saksa ja latina
- nykysuomelle vieraita äänteitä, kuten spirantteja (γ , δ)
- Dentaalispiranttia merkittiin *d*:llä tai *dh*:lla (sydhen)

SOINNILLINEN PALATAALISPIRANTTI

- ◉ esiintyi myöhäiskantasuomessa *k:n* astevaihteluparina (esim. **jalyan*)
- ◉ g-mäinen äänne
- ◉ ei tavata enää missään suomen murteissa
- ◉ Jatkajia \emptyset , *j* ja *v*, esim. *jalan*, *märjän*, *halvon*.
- ◉ äänne säilyi pisimpään lounaismurteissa.
- ◉ Vanhassa kirjasuomessa γ :tä merkittiin *gh*:lla ja *g*:llä, esim. *pelghon* [pelyon]

ERIKOISUUKSIA KONSONANTTIEN MERKINNÄSSÄ

- ◉ geminaatta-*k*:ta merkittiin *ck*:lla
- ◉ *liecki* [liekki], *waicka* [vaikka]
- ◉ soinnittomat klusiilit merkittiin yleensä soinnillisina, esim. *anda* [antaa], *ionga* [jonka], *jalga* [jalka(a)], *parembi* [parempi]
- ◉ Raamatussa vanha merkintätapa säilyi vuoteen 1852 asti.
- ◉ *ks* merkittiin vanhassa kirjasuomessa *x*:llä, esim. *caxi* [kaksi], *mixi* [miksi].

VOKAALISTON MERKINNÄSTÄ

- Vokaaleja *ä* ja *e* merkittiin vanhassa kirjasuomessa usein samalla grafeemilla.
- Esimerkkejä Agricolan teksteistä: *kenenge* [kenenkä], *tenepene* [tänäpäinä], *näkewet* [näkevät].
- Nykyinen merkintätapa vakiintui vuoden 1642 Raamatussa.
- *u*-vokaalia merkittiin aluksi *v*:llä, *w*:llä ja *u*:lla, esim. *wscō* [usko]

- ◉ Lyhyttä *i*:tä merkittiin *i*:llä, *j*:llä *tai ij*:llä, esim. *kiui* , *yxj*, *ia*, *kiria*.
- ◉ Jälkitavujen pitkät vokaalit merkittiin melkein aina yhdellä kirjaimella, esim.
- ◉ *laitta* [laittaa], *eten* [eteen], *caunit* [kauniit],
- ◉ Vähitellen jälkitavujen pitkien vokaalien merkintä vakiintui nykyiselleen.

MIKAEL AGRICOLAN TUOTATNO

- ◉ **Abckiria 1543, 1551 ja 1559**
- ◉ Ensimmäinen suomeksi painettu kirja
Abckiria
- ◉ 24-sivuinen
- ◉ sisälsi aapisosan (kirjaimiston ja tavausohjeet) ja katekismuksen (kymmenen käskyä, uskontunnustuksen, mm. Isä meidän -rukouksen)
- ◉ tarkoitettu papeille ja opiskelevalle nuorisolle
- ◉ mallina saksalaiset katekismukset

Abckiria.
Michael Agricola
Christiano Sa-
lutem.
Opppe nyt wanha/ia noori /
joilla ombi Sydhen toori.
Jumalan testye / ia mielen /
iocca caidhat Somen tielen.
Lati / se Sielun hirmutta /
mutt Cristus sen tas lodhutta.
Lue siis hyue Lapsi teste /
Alcu oppi Ilman este.
Uijte muista Elemes aina /
nin Jesus sinun Armons laira

ABCKIRIA (1540)

- *Oppe* nyt wanha, ia noori, Ope nyt vanha ja nuori,
- *joilla ombi Sydhen toori.* joilla ompii sydän tuori,
- *Jumalan keskyt, ia mielen,* Jumalan käskyt ja mielen,
- *iotca taidhat* Somen kielen. jotka taidat suomen kielen.
- *Laki, se Sielun hirmutta,* Laki se sielun hirmuttaa,
- *mutt Christus sen tas lodhutta.* mut Kristus sen taas lohduttaa.
-

- ◉ *Lue sijs hyue Lapsi teste,*
- ◉ Lue siis hyvä lapsi tästä
- ◉ *Alcu oppi ilman este.*
- ◉ alkuoppi ilman este.
- ◉ *Nijte muista Elemes aina,*
- ◉ Niitä muista elämäs aina,
- ◉ *nin Jesus sinun Armons laina.*
- ◉ niin Jeesus sinun armons lainaa.

RUCOUSKIRIA 1544

- 900-sivuinen
- tarkoitettu papeille
- sisälsi rukouksia ja kalenterin

September. Syystwola on xxx pä

me. päms pite rj hetke O's pite rj hetke
Auringo nousi liti vj laskehen liti vj.

1	ij	Calen	f	E	Egidius Abboti	*	3
2	iiij	g	gi				2
3	r	ij	A	di	Mansuetus pis	*	9
4	viij	ij	b	um	Serapia Neizyt	A	
5	nonas	c	sep				b
6	vij	vij	d	ba			c
7	vi	vij	e	bet	Regina Ne		d
8	v	vj	f	Nat	Mariae Syndyme	e	
9	iiij	v	g	Gor	Gorgonius päine	f	
10	rij	iiij	A	gon			g
11	j	ij	b	prot	Prochus mart		h
12		ij	c	ac	Equinoctiu autumnale		i
13	ix	idus	d	qs	Auringo nousi ia laske	e	
14	viij	e	cu	Pyhe	nistin corgo(vj		l
15	viij	viij	f	cam	Sol i libra (ens	*	m
16	vi	vi	g	sanc			n
17	v	vi	A	Lā	Lambertus pis	*	o
18	iiij	iiij	b	ber			p
19	rij	rij	c	tum			q
20	ij	rij	d	cum		*	2
21		ij	e	Nat	p. Mattheuse	A	r
22	ix	v	f	Nat	p. mauritia		s

23	ix	ix	g	ri	Linus panti		s
24	vij	vij	A	ci	Rupertus pisp		t
25	viij	vij	b	uo			v
26	vi	vj	c	et	Ciprianus mar		u
27	v	v	b	Da	Cosina ia Damia		r
28	iiij	v	c	mi	Wenzellans kunis		y
29	iiij	ij	f	Nich	Pyhe Michael est		3
28	ij	ij	g	hic	Jeronim p Cargeli		9

Egidius celebrat Marie virginis octam.
Quo combusta die solimoru mentia narrat

September.

Märcke Syyst / ia pehme maa.
tulee / quin palio hebbelme iata.
Nyt sine dylud Talui siemendh.
laste mös wetta cosca lystendh.
Sifellyret solet / ia mro.
eij lärtica salli Syystro.
Telle twolla söpi södhe (ma Jsaach lärtet)
wohen ia lammaffen resta leijue cansa sro
rustamata / Ja cupata ia sonda iste / Ja
tworja södhe / Perunat / Omenat / ia hes
dhelmet / Joema okohen Tloculasilla
setoijettu.

3 iiij October

SE WSI TESTAMENTI 1548

- Agricolan päätyö
- aloitti 1530- luvulla opiskellessaan Wittenbergissä
- käännöksen pohjina kreikankielinen alkuteos, kaksi latinannosta, kaksi saksannosta ja yksi ruotsinnos.
- Agricolan omaa tekstiä kaksi alkupuhetta, joista toisessa hän kuvaa Suomen historiaa ja käännöstyötään.
- Turun seudun murretta
- painettiin n. 500

- Senteden he ouat cauuan ennen Christitudh olluet, quin ne mwadh temen Somen Hijppakunnan ia maan Asuuaiset. Nyt wimein, waicka neisse Canssoisa ouat moninaiset Kielet eli puhen tauat, nin, ette cuki neiste Makunnist, iotakin murta toisen Maankieliste, quitengin ette teme coco Hijppakunda Somen maxi cutzutan, ioca ombi ninquin mwidhen Äitei. Sille ette hen ensin tuli Christituxi, ia tesse Turussa ombi Maakunnan Eme kirko ia pijsan Stoli ia Istuin. Senteden ombi tesse P. Wdhen Testamentin kirjoissa Somenkieli enimiten prucattu. Ja mös hädhen teden, coska tarue on anonut, ouat mös mwiden kielet, puhet ia sanat tehen siselotetud.

KOKOAVASTI AGRICOLASTA

- Agricolan käänsi n. 2/5 koko Raamatusta.
- Tuotannon kokonaismäärä 2 400 sivua ja yli 420 000 sanetta.
- Vrt. Linnan *Tuntematon sotilas* (100 000 sanetta)
- Agricolan käyttämän sanaston määrä on noin 8 500 ja nykykielessä niistä on käytössä 5 228 eli 61 %.
- Hänen käyttöönsä ottamansa sanasto muodostaa siis suomen kirjakielen sanaston perustan.

- Tuotanto valtaosin käännöstä, mutta esipuheet omaa tekstiä

KATKELMA VIRSIKIRJAN ESIPUHEESTA, N. 1580

- CAickille Jumalisille ia vskolisille
Suomalaisille, ia lijatengin nijlle, iotca
sydhämest Jumalata racastauat, ia häntä
mieleläns paluella tactouat toiuotan minä
Jacobus Finno Jumalan armon, hänen pyhän
sanans tunnon ia ymmärdyxen, rauhan ia
terueyden sielun ia ruumin puolest, ia
wijmein sittä tääldä läctes taiuan ilon ia
ijancaickisen elämän Jesuxen Christuxen
cauta

Pyhäin kirjein ja Propheetin raamatun kääntö / Luc. 16. v. 13

BIBLIA,

Se on:

Logo Kyhä Namattu

Suomeksi.

Kääramattuun / Hebrean ja Gre-

can jälken:

Esi puhetten / Marginaliam / Con-

cordantiain / Selitösten ja Registerin
kanssa.

Heb. 4. v. 12.

Jumalan Sana on elävä ja voimakas, ja on terävä kuin kaksiteräinen
Miekka, ja kätö läpikäy, eroittain Sielun ja Hengen,

Luc. 11. v. 13.

Muutamat ovat ne jotka kuuluvat Jumalan Sanan, ja kätseivät sen.

Stockholmis!

Printättu Henrich Keisarilla / Anno 1642.

RAAMATUN VAIKUTUS

- ◉ Raamatun vaikutus suomen kirjakielen 1500-luvun puolivälistä 1700-luvulle
- ◉ Kiteytyneet sanonnat > useimmat alkuaan peräisin Raamatun alkukielistä
- ◉ *Jobinposti 'ikävä uutinen' (Job. 1) jokapäiväinen leipä (Matt. 6:1)*
- ◉ *panna kynttilänsä vakan alle (Matt. 5:15)*
- ◉ *yhdennellätoista hetkellä (Matt. 20:6)*
- ◉ **Sananlaskuja**
- ◉ *Ylpeys käy lankeemuksen edellä (Sananl. 16:18) Ei mitään uutta auringon alla (Saarn. 1:9)5.*